

Skolstorlekens påverkan på elevers skolprestationer och sociala situation i skolan

En forskningsöversikt

Av: Carl-Henrik Adolfsson
Linnéuniversitet 2014

Förord

Denna forskningsrapport har sin grund i projektet Entreprenöriella landsbygdsenkaver och har finansierats av Familjen Kamprads stiftelse. Ett av projektets syften har varit att kartlägga förutsättningar för samt att mobilisera entreprenörskapet i tre mindre småländska samhällen. Socknarna Långasjö i Emmaboda kommun samt Älmeboda och Urshult i Tingsryds kommun har ingått i studien. I alla tre socknar har engagemanget för bygdens utveckling varit stort.

I Älmeboda aktualiserades frågan om skolans organisering och omfattningen av verksamheten vid byskolan i Rävemåla (den största tätorten i Älmeboda). Energin bland bygdens invånare kom under projekttiden att i hög grad kanaliseras kring skolfrågan som uppfattade en eventuell neddragning av verksamheten i byskolan som negativ för bygdens utveckling. Frågan gällde bland annat om en liten skola är positiv eller negativ för eleverna. Med tanke på att liknande situationer kan uppstå i framtiden där beslut tas om skolans organisering bestämdes att inom ramen för projektet engagera fil dr Carl-Henrik Adolfsson att göra en fördjupad forskningsöversikt om skolstorlekens påverkan på elevers skolprestationer och sociala situation i skolan. Förhoppningen är att denna forskningsöversikt kan bli ett underlag för samtal och beslut i situationer där förändringar av skolorganisation och byskolor aktualiseras, inte minst i landsbygdspräglade kommuner.

Växjö i januari 2014

Anders W Johansson

Professor i entreprenörskap vid Linnéuniversitetet och projektledare

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
1.2 Undersökningen.....	6
1.3 Vad räknas som en stor respektive en liten skola?	8
2. Resultat – vad säger forskningen?	9
2.1 Skolstorlekens påverkan på elevers skolprestationer samt möjlighet att erhålla en likvärdig utbildning	9
Studier med fokus mot de lägre årskurserna.....	10
Studier med fokus mot de högre årskurserna.....	12
2.2 Skolstorlekens inverkan på elevers sociala situation i skolan	13
Elevers frånvaro, skolk och skolavhopp	16
Lärares attityd och inställning till sitt arbete.....	17
Är den lilla skolan dyrare än den stora?	19
3. Slutsatser och en utvidgad diskussion om skolstorlekens påverkan.....	22
Sammanfattande slutsatser om skolstorlekens påverkan på elevers studieprestationer och sociala skolsituation.....	23
Den optimala skolstorleken och kan en skola bli för liten?	24
Referenser	27

1. INLEDNING

Frågor om undervisning, lärande och vilka faktorer som antas påverka elevers skolprestationer är ett ämne som inte enbart kommit att intressera skolpersonal och den pedagogiska forskningen utan något som också fått en permanent plats på den massmediala och politiska dagordningen. Den samlade forskningsvolymen inom detta område är enorm. På senare tid har detta också resulterat i ett antal större metaanalyser (se t ex Hattie, 2009; Håkansson & Sundberg, 2012) där försök har gjorts att ta ett mer samlat grepp om vad den samlade forskningen hittills kommit fram till med avseende på vad som kan förstås utgör viktiga faktorer för en bra skola, en god undervisning och goda skolresultat.

En faktor som sällan diskuteras i dessa sammanhang är vilken betydelse *skolstorleken* har för elevers skolprestationer men också elevers sociala utveckling och trivsel. I de fall som denna fråga ändå uppmärksammas är det många gånger vid hot om en eventuell nedläggning av den lilla landsbygdskolan (Williams, 1993; Fowler, 1995). I debatten om en liten byskolas vara eller inte vara ställs i dessa sammanhang ofta två intressen mot varandra: målet att å ena sidan bevara en levande landsbygd och nödvändigheten av att å andra sidan få kommunens budget att gå ihop. Debatten och protesterna blir många gånger intensiva och laddade vilket i sig inte är konstigt. Skolan har ett viktigt symboliskt värde och uppfattas som en viktig faktor för en bibehållen levande landsbygd. Därtill ska man inte glömma den viktiga sammanhållande funktion som skolan historiskt har haft för människor, en funktion som knappast har blivit mindre över tid i och med att kyrkans betydelse generellt har minskat (Lindensjö & Lundgren, 2000). I dessa sammanhang är det dock sällan som de mer pedagogiska aspekterna av en eventuell nedläggning av en skola hamnar i förgrunden. Det vill säga frågan om vilka eventuella pedagogiska fördelar respektive nackdelar det skulle finnas för elever att gå på en stor respektive liten skola. I de fall där det

ändå går att skönja en sådan diskussion argumenterar försvararna av den lilla skolan ofta utifrån att den kan erbjuda små undervisningsgrupper, en trygg undervisningsmiljö och en närhet till närsamhället. Förespråkarna för att lägga ner de små skolorna brukar däremot framhålla att den större skolan kan erbjuda en bättre undervisningskvalitet för eleverna då det finns fler lärare som har en mer varierad och fördjupad kompetens, ett argument som stärkts än mer i bakvattnet av den nyligen genomförda reformen om kravet på lärarlegitimation. Vid sidan av lärarnas kompetens framhålls också många gånger att den stora skolan kan erbjuda eleverna ett större och varierat utbud av sociala aktiviteter och med detta också ett större socialt umgänge.

Gemensamt för de båda sidorna är dock att de många gånger i första hand bygger sina ställningstaganden på känslomässiga grunder framför saklig fakta. Vad en forskningsöversikt som denna kan tillföra diskussioner som dessa är ett mer systematiskt underlag av vad den samlade forskningen säger om skolstorleken betydelse och konsekvenser för elevens skolresultat samt sociala situation i skolan.

1.2 Undersökningen

Även om skolans storlek givetvis endast är en av väldigt många faktorer som kan antas påverka förutsättningar för elevers lärande, skolprestationer och sociala situation går det ändå att tänka sig att skolstorleken i sig kan utgöra en viss påverkansfaktor. Denna forskningsöversikts syfte kan formuleras som att sammanställa och ge en bild av vad den samlade forskning säger om *skolstorleken som påverkansfaktor för såväl förutsättningar, processer och resultat kopplat till elevers skolprestationer och sociala situation.*

En forskningsöversikt är ett vetenskapligt arbetssätt som kännetecknas av att kartlägga och sammanställa forskning inom ramen för en viss frågeställning eller ett visst forskningsområde. En av förtjänsterna med en sådan översikt är att den kan göra forskningen mer tillgänglig för aktörer som arbetar inom den praktik som den aktuella forskningen berör. Därtill kan den också utgöra en betydelsefull del i beslutsunderlaget för t ex politiker. Ett potentiellt problem med forskningsöversikter är dock, som Håkansson och Sundberg (2012) framhåller, att den kan ge sken av att forskningen är mer konsensusartad än den egentligen är. Forskningsresultat inom ett visst område pekar väldigt sällan i en helt likriktad riktning. Därför är det viktigt att komma ihåg att en forskningsöversikt som denna inte kan förväntas ge ett entydigt svar på, i detta fall, skolstorlekens eventuella effekter. Vad en undersökning som denna däremot kan bidra med är istället en mer nyanserad och klagörande bild kring det aktuella forskningsläget i frågan. En annan kritik som kan riktas mot

forskningsöversikter generellt är att de samlade resultaten riskerar att presenteras som fränkopplade från sin kontext. Som kommer att visas längre fram utgör en överväldigande majoritet av den forskning som handlar om skolstorlekens betydelse av internationella publikationer. Då skolsystemen mellan olika länder i många fall skiljer så åt behöver därför en viss försiktighet vidtas vid tolkningen och försöken att ”översätta” forskningsresultaten till, i detta fall, en svensk kontext. Sammantaget innebär detta, såsom Håkansson och Sundberg (2012) också understryker, att det inte är forskningsöversikterna som sådana som kan utgöra ett problem utan snarare hur dess resultat tolkas och används.

Följande rapport bygger på vetenskapliga artiklar och forskningsöversikter som på olika sätt och utifrån olika aspekter undersökt skolstorlekens betydelser och konsekvenser. På ett direkt eller indirekt sätt omfattas denna forskningsöversikt av drygt 100 stycken vetenskapliga undersökningar. En övervägande del av de undersökningar som använts i forskningsöversikten är genomförda från 1990-talet och framåt, med några få undantag. I arbetet med att samla in dessa vetenskapliga artiklar användes sökdatabasen ERIC och sökmotorn ”Google Scholar”. Det sökord som användes var ”school size” i kombination med en mängd olika sökord som exempelvis skolresultat (academic achievement), närvaro (attendance), avhopp (dropping out), likvärdig undervisning (equitable distribution of learning) delaktighet (participation) m.m.

Sökningarna generade i ett stort antal träffar och en första utgallring gjordes därför genom att läsa artiklarnas abstract. Utifrån dessa abstract var det möjligt att få en ganska snabb överblick vad den aktuella studien handlade om och huruvida den relevant för denna forskningsöversikt eller inte. En viktig del i sökstrategin bestod också av att via de relevanta artiklarnas referenser söka sig vidare till andra undersökningar inom ämnet.

En övervägande del av de artiklar som analyserats har sin grund i en amerikansk skolkontext vilket innebär, som ovan nämndes, att en viss försiktighet måste vidtas när dessa resultat ska kopplas till en svensk kontext. En majoritet av undersökningarna har ett fokus mot de högra årskurserna, även om det finns flera exempel på studier som också är inriktade mot de lägre. En del av undersökningarna omfattar också både de lägre och högre årskurserna. Signifikant för studierna inom området är att de, med vissa undantag, är kvantitativa till sin karaktär. Det vill säga undersökningarna bygger på en många gånger mycket stor mängd insamlad data med syftet att statistiskt försöka säkerställa skolstorlekens betydelse.

1.3 Vad räknas som en stor respektive en liten skola?

I undersökningar om skolstorleken betydelse för elevers lärande, skolresultat samt sociala situation i skolan uppkommer frågan vad som egentligen avses med en stor respektive liten skola? Det vill säga om man talar om konsekvenserna av att eleverna går i t ex en stor skola måste en diskussion också föras kring vad man menar med just en stor skola. Vid en forskningsöversikt som denna kan detta sätt att definiera en skolas storlek utifrån absoluta tal utgöra ett problem då olika undersökningar många gånger har olika definitioner eller mått på skolstorlek. Inte minst kan det bli problematiskt då resultaten ska försöka överföras till en svensk kontext eftersom skolenheterna i t ex USA ofta är betydligt större än i Sverige. I Sverige går exempelvis enligt skolverkets statistisk (2012/13) ungefär 50 % av samtliga grundskoleelever på en skola som har mellan 100 och 300 elever. I USA skulle detta med stor sannolikhet definieras som förhållandevis små skolor. Ett sätt att hantera detta problem och trots detta kunna dra någon nytta av den forskning som bedrivits inom ämnet är att behandla skolstorlek som ett relativt mått. Det vill säga det är i jämförelsen skolor emellan, i sitt sammanhang, som kommer att avgöra vad som ska räknas som en stor respektive liten skola.

Det är ofta kommuner med en liten befolkning som i Sverige har en stor andel små skolor. Detta gör att det i uttolkningen av resultaten från en forskningsöversikt om skolstorleken effekter finns en risk att man oreflekterat sätter likhetstecken mellan en liten skola och skolor i glesbygden. Vad denna forskningsöversikt dock fokuserar på är just skolstorleken betydelse som påverkansfaktor och således inte eventuella konsekvenser för eleverna att gå i glesbygdskolor kontra stadskolor. Vad de undersökningar som använts i denna forskningsöversikt statistiskt har försökt att göra är istället att isolera skolstorleken och hantera den som en oberoende variabel i relation till andra variabler som exempelvis utbildningsbakgrund på elevernas föräldrar, klasstorlek, kön eller just huruvida skolan ligger på landsbygden eller i staden. Om alla dessa studier har lyckats med detta på ett statistiskt tillfredställande sätt ingår inte att värdera i denna översikt, men eftersom de artiklar som ingår i studien (med några få undantag) är refereegranskade görs antagandet att det skett en kvalitetsgranskning som rör frågor som dessa innan undersökningarna blivit publicerade.

Mot bakgrund av ovan är det däremot inte sagt att det vid en diskussion om glesbygdsskolors eventuella nedläggningar inte är av betydelse att uppmärksamma skolstorleken, men den bör då hanteras som en faktor bland flera andra.

2. RESULTAT – VAD SÄGER FORSKNINGEN?

Med utgångspunkt från skolstorlekens påverkan kommer detta resultatkapitel att behandla följande områden: *undervisningskvalitet och elevers skolresultat, elevers möjligheter att erhålla en likvärdig utbildning, elevers sociala skolsituation samt lärares och föräldrars attityder*. Inom dessa teman inryms, som kommer att visas nedan, i sin tur en rad mer specifika områden. I slutet av rapportens resultatkapitel kommer också frågan om olika skolstorlekar kostnader samt kostnadseffektiviteter kort beröras. Trots att det inte ryms inom ramen för forskningsöversiktens egentliga fokus är det ändå en fråga som återkommer inom flera undersökningar och som kan vara värd att nämna något om. Hela rapporten avslutas med ett diskussionskapitel där resultaten sammanfattas utifrån vilka generella slutsatser och lärdomar som kan och inte kan dras av skolstorlek som en pedagogisk påverkansfaktor. I denna slutdiskussion behandlas också frågan om en skola, utifrån ett pedagogiskt perspektiv, egentligen kan bli för liten. Detta är en fråga som sällan behandlas inom forskningen men som kan betraktas som nog så viktig, i synnerhet utifrån en svensk kontext då det i Sverige finns förhållandevis många små skolor.

2.1 Skolstorlekens påverkan på elevers skolprestationer samt möjlighet att erhålla en likvärdig utbildning

Resultaten från den forskning som intresserat sig för relationen mellan skolstorlek och utbildningskvalitet och elevers skolresultat är inte entydig. Det går både att finna forskning som visar på såväl positiva som negativa samband

mellan skolans storlek och undervisningskvalitet och elevers prestationer. På motsvarande sätt finns det forskning som inte stödjer ett sådant samband, det vill säga att varken stora eller små skolor skulle ha någon mätbar effekt på elevers skolresultat. Det sistnämnda (det vill säga en avsaknad av samband) pekar två forskningssammanställningar om skolstorlekens effekter från början av 1990-talet på (Williams, 1992; Fowler, 1995). Både dessa poängterar att det inte går att slå fast att elevers kunskapsnivåer skulle vara kvalitativt bättre på en liten skola jämfört med på en stor, och tvärtom. Vad som framhålls i dessa studier är att skolstorlek som ensam faktor inte verkar ha något större förklaringsvärde utan måste förstås tillsammans med andra faktorer som exempelvis klasstorlek och skoldistrikt. I en mindre forskningsöversikt i kombination med en mer kvalitativt grundad studie som behandlar frågan om skolstorlek och likvärdighet kommer Skolverket (1996) fram till ett liknande resultat. Det vill säga skolverket framhåller att det inte går att dra några generella slutsatser om att varken små eller stora skolor skulle besitta några fördelar med avseende på elevers prestationer. Liksom de ovan nämnda forskningssammanställningarna betonas att det är svårt att särskilja skolstorlek från andra möjliga påverkansfaktorer. Det går också att finna nyare forskningresultat inom området som har kommit fram till liknande slutsatser och understryker liknande ”mättningsproblem” (se t ex Sadoski & Willson, 2006).

På motsvarande sätt går det också att hitta flera studier som visar på att skolstorleken utgör en viktig påverkansfaktor på elevers skolprestationer. Syftet är att nedan redogöra för några av dessa undersökningar med en början med de studier som intresserat sig specifikt för skolans lägre årskurser.

Studier med fokus mot de lägre årskurserna

Utifrån den forskning som haft ett specifikt fokus mot de yngre eleverna går det inte att hitta några studier som stödjer att en stor skola skulle gynna elevers skolprestationer. Däremot går det att hitta studier som pekar mot det motsatta, det vill säga att elever i de lägre åldrarna skulle gynnas av att gå på en mindre skola (se t.ex. Leithwood & Jantzi, 2009; Kuziemko, 2006; Arcchibald; Lee & Loeb, 2000). Exempelvis genomfördes en omfattande studie i USA där 14 000 elevers matematikresultat i årskurs fyra undersöktes i relation till skolans storlek (Eberts och övriga., 1990). Skolorna i studien klassificerades som små (mindre än 200 elever), medelstora (400-600 elever) och stora (mer än 800 elever). I analysen togs det hänsyn till variabler såsom kön, andelen elever med utländsk bakgrund, elevers socioekonomiska bakgrund osv. Resultatet av undersökningen påvisade att elever på små skolor generellt sett hade bättre skolresultat i matematik jämfört med elever på såväl medelstora som stora

skolor. På motsvarande sätt hade årskursfyra eleverna på medelstora skolor generellt bättre resultat än elever på stora skolor. Det vill säga studien pekar mot att desto mindre skolenhet desto bättre tenderar försättningsarna för elevernas skolprestationer (i detta fall i ämnet matematik) vara.

En motsvarande studie med liknande resultat går att finna hos Lee och Loeb (2000). Studien omfattade 5000 lärare och 23 000 elever och förutom skolstorleken på elevers matematikkunskaper undersökte de också lärares attityder till vilket ansvar de hade för elevers lärande. Resultaten från undersökningen pekar mot att både dessa faktorer var för sig gynnas av en liten skolenhet:

On both outcomes, small schools (enrolling fewer than 400 students) are favored compared with medium-sized or larger schools. In small schools, teachers have a more positive attitude about their responsibility for students' learning and students learn more (Lee & Loeb, 2000, p. 3).

Vad en del forskningsresultat (se t ex Walberg & Walberg, 1994; McMillan, 2004) också tagit fasta på är att de i synnerhet verkar vara vissa elevgrupper i grundskolan, såsom elever med utländsk bakgrund och elever med lägre socioekonomisk status, som gynnas av att studera vid en mindre skola. McMillan (2004) menar exempelvis att det är just hos dessa elevgrupper som de stora skillnaderna kan utläsas mellan små respektive stora skolor. Detta gäller för grundskolans alla årskurser och märks tydligast, enligt McMillan, i ämnet matematik. Som kommer att visas längre fram blir dessa samband än mer tydliga när skolstorlek sätts i relation till andra faktorer som exempelvis elevers närvaro och skolavhopp. ”Vanliga” elevers skolprestationer verkar däremot inte, enligt McMillans studie, påverkas lika mycket av skolstorleken.

Intressant i sammanhanget är att forskning som intresserat sig för relationen mellan *klasstorlek* och elevers studieprestationer verkar komma fram till liknande resultat. Generellt är det utifrån denna forskning svårt att stödja antagandet att mindre klasser på ett direkt sätt skulle gynna elevers skolresultat (Hattie, 2009). Däremot är det som Håkansson och Sundberg (2012) framhåller mycket som tyder på att just socioekonomiskt missgynnade elever och elever med utländskbakgrund kan gynnas av mindre klasser. Som Hattie (2009) framhåller finns det inte heller någon forskning som på motsvarande sätt stödjer att större klasser skulle vara att föredra utifrån detta perspektiv.

Studier med fokus mot de högre årskurserna

Om man istället tittar på den forskning som intresserat sig för de äldre eleverna är den för det första betydligt mer omfattande än den som intresserat sig för de lägre. För det andra går det att konstatera att inte heller den pekar i en unison riktning med avseende på vilken effekt skolstorlek har på elevers prestationer. I en forskningsöversikt av Cotton (1996) baserade på 49 stycken undersökningar (där visserligen några av studierna också innefattade de lägre årskurserna i skolsystemet) konstaterar författaren att ungefär hälften av de sammanställda studierna kommer fram till att det inte går att hitta några säkra samband mellan skolstorlek och elevers skolprestationer. Den andra hälften av studierna pekar däremot på att elevers resultat kan gynnas av att eleverna studerar vid en mindre skolor jämfört med en större.

Ett vanligt argument för den stora skolans fördelar, menar Cotton (1996), är att de många gånger påstås kunna erbjuda ett mer varierat utbildningsutbud och en såväl bredare som djupare kompetens hos sina lärare. Författaren till forskningsöversikten konstaterar dock att det utifrån den genomgångna forskningen i ämnet som vederbörande gör så går det inte att finna ett sådant samband. Det vill säga, det finns inte någon forskning som stödjer att större skolor generellt skulle erbjuda eleverna en bättre undervisningskvalitet än de små skolorna.

I en forskningsöversikt (Leithwood & Jantzi, 2009) baserad på en del nyare studier framhåller författarna att det dock finns en del forskning som verkar peka mot att vissa elevergruppers skolresultat tenderar att öka i samband med att skolstorleken ökar. Det handlar i första hand om studenter som är motiverade och framgångsrika med sina studier och där den större skolans undervisning och sammanhang kan bidra med större utmaningar för eleverna, dels genom att det finns fler elever i samma situation som de kan identifiera sig med, dels att det finns lärare med en fördjupad kompetens som kan möta dessa elevers behov. Denna ökning av skolresultaten kan dock beskrivas, enligt författarna, som ett ”upp och nedvänt U”, det vill säga skolresultaten verkar förbättras tills en viss nivå, som kan benämnas som en ”optimal skolstorlek”, men när den nivån har passerats så börjar resultaten sjunka (se t.ex. Bradley & Taylor, 1998).

Vid sidan av dessa resultat finns det också en hel del forskning med inriktning mot de högre årskurserna som istället stödjer att mindre skolenheter gynnar elevers skolprestationer. Studier visar exempelvis att genomströmningen, det vill säga elever som lyckas fullfölja sina studier med godkända resultat, är signifikant högre på mindre skolor jämfört med större. Ett exempel i sammanhanget kan hämtas från ett sjuårigt forskningsprojekt i New York

(Darling-Hammond, Aness & Ort, 2002). Projektet gick ut på att bryta ner ett antal stora problemfyllda högstadieskolor i betydligt mindre enheter. Varje ny skolenhet omfattade efter delningen cirka 200 elever. Syftet med studien var att över tid studera eventuella förändringar med avseende på elevers närvaro, skolresultat och genomströmning. Resultatet över sju år pekade entydigt på att i synnerhet elevers närvaro och genomströmning hade förbättrats avsevärt i jämförelse med på de större skolorna.

För ”normal- och högpresterande elever” framhålls däremot i flera studier att skolstorleken inte verkar ha så stor betydelse för skolresultaten så länge det finns en bra lärandemiljö och kompetenta lärare. Däremot verkar det som att skolstorleken kan, som nämndes tidigare, vara av betydelse för elever med utländsk bakgrund och elevgrupper med ”ofördelaktig” socioekonomisk bakgrund. Detta innebär att dessa elevgrupper, på samma sätt som de yngre eleverna, gynnas av att studera på en mindre skola i jämförelse med andra elevgrupper. Leithwood & Jantzi (2009) sammanfattar ovanstående som att:

Student background matters. Students who traditionally struggle at school, students from disadvantaged social and economic backgrounds, for example, are the major benefactors of smaller schools. But smaller schools do not seem to be an impediment to the learning of more advantaged and/or high-achieving students, at least if those students have access to the specialized instruction they need to master complex subject matter (p. 484).

Med denna kunskap om att elever på större skolor generellt har lägre betyg och i högre utsträckning hoppar av skolan så är det konstigt, menar bland annat Jewell (1989) och Walberg (1992), att elever med utländsk bakgrund och sämre socio-ekonomisk status många gånger placeras på större skolor då det istället är just dessa elevgrupper som, utifrån de ovan nämnda forskningsresultaten, skulle gynnas av att studera vid betydligt mindre skolenheter.

2.2 Skolstorlekens inverkan på elevers sociala situation i skolan

Under rubriken elevers sociala situation ryms flera olika teman, alltifrån skolstorlekens eventuella betydelse för förekomsten av mobbning, elevers känsla av delaktighet, skolavhopp, skolk, till lärares och föräldrars inställning och engagemang för sina elevers studier.

I en av få studier genomförda i en svensk kontext jämförde forskare på uppdrag av Skolverket (1996) små landsbygdskolors med större tätortsskolor utifrån ett likvärdighetsperspektiv. Det vill säga frågan de ställde var om små respektive stora skolor hade samma möjligheter att erbjuda eleverna en likvärdig utbildning. Det som konstaterades i studien var att den småskaliga miljön på mindre skolor ger andra förutsättningar att undvika anonymitet och bättre möjligheter att skapa trygghet för eleverna i jämförelse med större skolor. Skolstorleken verkar också ha störst betydelse för de små barnen där dessa generellt upplever större trivsel på små skolor. Detta förklarades i studien med att det på små skolor i ökad utsträckning etableras ett personligt förhållande till alla elever i skolan, alla är igenkända till namn och utseende vilket skapar en trygghet för många elever. Konsekvensen kan samtidigt bli, konstaterades i samma studie, att den sociala kontrollen många gånger blir stark, något som en del elever kan uppleva som en belastning. Större skolor möjliggör, konstaterades i rapporten, en anonymitet på ett annat sätt.

I den tidigare nämnda forskningsöversikten av Cotton (1996) baserad på 48 forskningsstudier pekar författaren på ett liknande resultat. När fokus riktades mot elevers känsla av tillhörighet och delaktighet till den skola som de studerar vid är det en majoritet av undersökningarna som pekar på den lilla skolans fördelar (se t ex Stockard & Mayberry, 1992; Walberg, 1992). Det verkar således som att det är lättare för elever att känna en tillhörighet och få en känsla av att ingå i ett sammanhang, samt också känna en möjlighet av att också kunna påverka sitt sammanhang, på en mindre skola jämfört med den större. Samma sak gäller föräldrars upplevelse av att kunna ha inflytande över sina barns skolsituation. Denna faktor verkar i hög grad också sammanfalla med hur nöjd föräldrarna är med sina barns skola. Här visar studier på motsvarande sätt att föräldrar som har barn på mindre skolor, i synnerhet om skolorna ligger i barnens och föräldrarnas närområde, generellt upplever ett större engagemang och en större möjlighet att påverka sina barns skolsituation. Walberg (1992) skriver t ex att:

Parents...are more likely to know the principal and teachers, be informed about their children's progress, participate more fully in school activities, and influence decision making. This can occur partly because the school is smaller but also because it is likely to be physically and psychologically close to students' homes (p 21).

Ovanstående resultat är inte enbart av betydelse för föräldrarna utan också för elevernas skolframgångar. Föräldrar som är engagerade i sina barns skolgångar innebär också många gånger en positiv faktor för barnens skolprestationer.

Liknande resultat kommer den forskning fram till som studerat små och stora skolors effekter på elevers attityder och inställning till sitt skolarbete. Överlag visar forskningen på att elever på mindre skolor generellt sett uppvisar en större positiv inställning till sitt skolarbete jämfört med elever på större skolor (Leithwood & Jantzi, 2009). På samma sätt som för skolstorlekens påverkan på elevers skolprestationer är det i synnerhet hos elevergrupper med utländsk bakgrund eller sämre socio-ekonomisk status som de stora skillnaderna kan uppvisas. De vill säga återigen verkar det som om det är dessa elevgrupper som är extra känsliga för vilken storlek det är på skolan och också de som i första hand verkar gynnas av att gå på en mindre skola.

Med avseende på faktorer som elevers känsla av delaktighet, nöjdhet och inställning till skolarbetet ger således flera forskningsstudier sammantaget visst empiriskt stöd åt att mindre skolor besitter vissa viktiga fördelar. Detta resultat förklaras, i likhet med Skolverkets (1996) konstaterande ovan, att det på en liten skola finns större möjligheter att skapa en större social sammanhållning mellan elever och mellan lärare och elever samtidigt som det också finns ett större socialt tryck (på gott och ont) på eleverna att vara i skolan men också delta i olika sidoverksamheter. Det vill säga det är mycket svårare att "försvinna" på en liten skola vilket innebär att det i större utsträckning märks om man inte är där eller deltar i skolans aktiviteter.

Om frågor som omfattar skolstorlekens eventuella konsekvenser för elevers negativa sociala beteende, som exempelvis oordningen i klassrummet, vandalism, misshandel och gängtillhörighet finns det få nyare studier gjorda. Detta konstateras också av Leithwood och Jantzi (2009) och menar att det därför inte heller går att dra några mer långtgående slutsatser om denna eventuella koppling. Författarna menar bland annat att det i många fall också är svårt att isolerar skolstorleken som en oberoende faktor då det även här kan antas vara fler faktorer som samverkar och påverkar elevers sociala beteende. Skolverkets studie (1996) pekar i en liknande riktning. Studien visar att mobbning förekommer i lika stor utsträckning på såväl små som stora skolor. Däremot kan det många gånger, enligt studien, vara lättare att upptäcka mobbning på mindre skolor. På större skolor finns det däremot i många fall en större beredskap och en mer omfattande och väl uppbyggd organisation för hur mobbning skulle motverkas och hanteras i jämförelse med hur det generellt sett ser ut på mindre skolor.

Om man däremot tittar på lite äldre studier, från i första hand 1980-talet och tidigt 1990-tal, konstaterar dock Cotton (1996) i sin forskningsöversikt att forskningen ger visst stöd åt att det på de mindre skolorna generellt sett uppvisas en mindre omfattning av incidenter kopplade till elevers negativa sociala beteende (se t ex Burke, 1987; Kershaw & Blank, 1993; Stockard &

Mayberry, 1992). Författaren menar att ovanstående samband, också inom detta område, i synnerhet är signifikant för skolor som dominerades av elever med låg socio-ekonomisk status och elever med utländsk bakgrund. En möjlig förklaring till sambandet är att den ovan nämnda ökade sociala kontrollen som många gånger existerar på en mindre skola samt den närmare kontakten som med detta etableras mellan elevernas föräldrar och lärarna.

Elevers frånvaro, skolk och skolavhopp

Den forskning som undersökt sambandet mellan skolstorlek och elevers frånvaro, frekvens av skolk och skolavhopp uppvisas en aningen splittrad bild med ändå en övervikt mot att den mindre skolan generellt skulle besitta vissa fördelar. Inte så förvånande var det en majoritet av undersökningarna i huvudsak inriktade mot de högre åldrarna i skolsystemet.

Det gick enbart att hitta en undersökning (Rumberger & Thomas, 2000) där resultatet pekar mot att det skulle finnas ett positivt samband mellan en stor skola och, i detta sammanhang, elevers skolavhopp. Vissa studier (se t ex Bos, Ruijeters & Visscher, 1990; Philips, 1997; McNeal, 1997) visar däremot att det inte går att hitta några säkra samband alls mellan skolstorlek och elevers närvaro eller skolavhopp. I många fall menar författarna istället att det var andra faktorer, exempelvis lärartäthet, som var av betydligt viktigare betydelse än just storleken på skolan. Till detta går det också att hitta några studier som visar att skolavhopp tenderar att vara lägre och närvaron bättre på medelstora skolor (600-1000 elever) i jämförelse med såväl stora som små skolor (Se t ex Rumberger & Palardy, 2005). Men också här betonas att frågan om vad som ligger bakom skolmisslyckande är alltför komplex att det blir problematiskt att isolera skolstorleken som en oberoende faktor.

Av den forskning som gått genom och som rör detta område visar dock en majoritet av densamma att det statistiskt går att säkerställa att elever på större skolor generellt sett har en högre grad av frånvaro och en större frekvens av avhopp i jämförelse med hur det ser ut på mindre skolor. Som exempel kan nämnas Lee och Burkams (2003) studie omfattande 3840 elever från 190 olika skolor. Resultaten visar att det relativt sett var fler elever som hoppade av, i detta fall sina gymnasiestudier, på större skolor i jämförelse med medelstora skolor (600-1500 elever) och små skolor (mindre än 600 elever). Lägst avhopp hade de små skolorna. Ett liknande resultat kom Rumberger (1995) fram till i sin stora undersökning från 1988 och 1990 omfattande 17 424 elever uppdelade på 981 skolor. Författaren visar att även när hänsyn togs till andra möjliga påverkansfaktorer så framkom det att det relativt sett var fler elever som hoppade av skolan på större, i detta fall, högstadieskolor i jämförelse med mindre skolor.

Liknande mönster går enligt Leithwood och Jantzi (2009) att urskilja när man väljer att undersöka elevers närvaro och ogiltiga frånvaro (skolk). De flesta forskningsresultaten pekar, menar författarna, mot att närvaron generellt sett är bättre på små skolor jämfört med stora. I en äldre studie av Lindsay (1982), där författaren bland annat undersöker faktorer bakom elevers delaktighet, nöjdhet och närvaro, ger empiriskt stöd för ovanstående slutsatser. Det vill säga mindre skolor verkar, enligt Lindsay, ha vissa viktiga fördelar gentemot större skolor med avseende på dessa aspekter. Detta kan förklaras med menar Lindsay, som tidigare betonats, att det på mindre skolor många gånger finns en större social sammanhållning och ett större socialt tryck att vara i skolan och delta i olika aktiviteter. Denna slutsats delas också av Cottons (1996) forskningsöversikt där författaren sammanfattar det som att:

The pattern of findings favoring small schools continues with the research on student attendance. Not only do students in smaller schools have higher attendance rates than those in large schools... but students who change from large schools to small, alternative secondary schools generally exhibit improvements in attendance (p. 8).

Cotton (1996) menar, helt i enlighet med tidigare konstateranden, att dessa resultat märks extra tydligt när det handlar om minoritetsgrupper och elevgrupper med låg socioekonomisk status. Det är i synnerhet dessa som, med avseende på närvaro och skolavhopp, verkar gynnas av att gå på en mindre skola. Värt att nämna är att samtliga ovan nämnda undersökningar är genomförda i en amerikansk kontext vilket innebär att det återigen blir viktigt att påminna om den försiktighet som måste vidtas om resultaten ska översättas till en svensk kontext.

Lärares attityd och inställning till sitt arbete

Vid sidan av ovanstående områden går det också att hitta ett antal studier som intresserat sig för skolstorlekens möjliga konsekvenser för lärares attityder och inställning till sitt arbete. Till skillnad från många andra studier i sammanhanget har en majoritet av dessa undersökningar sitt fokus mot de lägre årskurserna. Att det är viktigt att också titta på denna aspekt beror på att lärares attityder och inställning till sitt arbete och sin undervisning inte enbart har betydelse för lärarnas arbetsmiljö, utan det går att anta att dessa faktorer också kan få indirekta effekter på elevernas såväl trivsel som skolresultat.

I Leithwood och Jantzis (2009) forskningsöversikt konstateras att av de 10 studier som uppehållit sig vid att undersöka denna relation är det 7 stycken som kommit fram till att mindre skolor generellt verkar uppvisa mer positiva resultat. Med andra ord, vad dessa sju studier visar är att lärare verkar ha en mer positiv inställning och attityd till sitt arbete på mindre skolor än vad lärare har på större skolor. I de övriga tre studierna gick det inte att hitta några signifikanta samband. Till de studier som fann ett positivt samband mellan mindre skolor och lärares attityder kan exempelvis nämnas Eberts och hans medförfattare (1990). Dessa visar att lärare på mindre skolor är mer nöjda med den skola de arbetar på, deras relation till sina kollegor och på det sätt som eventuella problem och konflikter hanterades på skolan. Däremot visade samma studie att lärarna på de mindre skolorna generellt upplever rektorn på sin skola som mindre kompetent och effektiv. Ett förslag på förklaring på detta menar Eberts och hans kollegor (1990) är att rektorer på mindre skolor många gånger får ta ett större och mer samlat ansvar för ett fler antal olika områden vilket kan innebära att de inte har den specialistkompetens som i vissa fall krävs. På större skolor med fler rektorer finns en annan möjlighet för rektorerna att bli specialiserade inom ett antal begränsade ansvarsområden.

I flera av de studier som kunde hitta positiva samband mellan en mindre skola och lärares attityder går också att finna (kanske inte så överraskande) att de sociala relationerna och sammanhållning mellan lärare och elever, men också mellan eleverna, är mer omfattande än vad det är på större skolor. Detta är dock något, som tidigare nämnts, som inte nödvändigtvis uppskattas av alla elever. Kopplat till detta visar flera studier också på att det verkar som att lärare på mindre skolor generellt uppvisar ett större intresse, engagemang och ansvarstagande för sina elevers lärande jämfört med hur det är på större skolor. I en studie omfattande 5000 lärare och 23 000 elever undersökte Lee och Loeb (2000) lärares attityder till hur de upplever sitt ansvarstagande för elevers lärande kopplat till storleken på skolan. I samma undersökning undersöktes också elevernas matematikprestationer. I studien jämfördes stora och små innerstadasskolor i Chicago. I båda fallen visade studien att på små skolor (vilket i denna studie definierades som skolor med färre än 400 elever) visar lärarna en mer positiv och ett större ansvarstagande för elevers lärande. Elevernas resultat, i detta fall i matematik, var generellt sett också bättre på de mindre skolorna. Författarna drar därmed slutsatsen att skolstorleken får konsekvenser för elevernas skolprestationer, om än på ett indirekt sätt via hur det påverkar lärares attityder. Med hjälp av Cotton (1996) kan ovanstående samband förklaras med att:

...people in small schools and units come to know and care about one another to a much greater degree than is possible in large schools. This applies to relationships among students, among staff

members, between staff and students, and between the school and its surrounding community (p 12).

Om man däremot tittar på vad rektorer och lärare betraktar vara en attraktiv skola att arbeta på visar forskning för det första att av jobsökande rektorer var det varken de små eller de stora skolorna som upplevdes som mest attraktiva. En skolstorlek på 200 elever och mer verkar istället tilltala rektorerna, dock enbart upp till en nivå av cirka 800 elever. Små skolor verkade inte tilltalande på grund av de många gångerna begränsade ekonomiska resurserna, en begränsad personal att arbeta med och de försämrade karriärmöjligheter som en liten skola också kan innebära. En nackdel med de stora skolorna ansågs vara att de många gånger är alltför komplexa och svårstyrda med långa beslutsvägar.

Liknande resultat pekar en förhållandevis ny norsk studie (Falch & Ström, 2005) på. I studien undersöktes vilka faktorer som var viktiga för lärare när de sökte jobb skola. Data från 1992-1993 och 1999-2000 användes och där resultatet visar att skolstorlek är en signifikant faktor bakom lärares beslut att byta skola. Den högsta andelen lärare som byter skola gick att finna på små respektive stora skolor. Författarna till artikeln konstaterar att: "...the quit probability is equal in school with about 70 and 670 pupils" (p 624). Detta resultat bekräftar i många avseenden Dunathans (1980) tidigare studie som pekar mot att små skolor verkar ha svårare att locka till sig och behålla lärare jämfört med andra skolor. Istället pekar forskningen mot att det verkar som, i enlighet med studien ovan om rekryteringen av rektorer, att medelstora skolor runt 300 verkar vara en attraktiv skolstorlek för lärare.

Ovanstående resultat kan givetvis få konsekvenser för skolorna i sitt rekryteringsarbete av kompetenta rektorer och lärare. Avsikten är att återkomma till denna fråga i rapportens slutdiskussion. Innan dessa är dock avsikten att också säga något vad forskningen säger om kostnader och kostnadseffektiviteten för den lilla respektive stora skolan.

Är den lilla skolan dyrare än den stora?

I den genomgångna forskningen om skolstorleken betydelse behandlas i vissa fall också frågan om den lilla respektive stora skolans kostnad samt kostnadseffektivitet. Även om denna forskningsöversikt i första hand har ett pedagogiskt fokus så är frågan om skolstorlek intimt sammankopplat med ekonomi, det vill säga ekonomiska faktorer kan också få pedagogiska konsekvenser. En given fråga som uppkommer i sammanhanget är – är den lilla skolan egentligen dyrare än den stora? Om svaret är ja finns det givetvis

anledning att väga de ekonomiska argumenten mot de pedagogiska fördelar som i vissa fall kan finnas med en mindre skolenhet. Om svaret däremot är entydigt nej blir det istället lättare att enbart låta de pedagogiska argumenten vara styrande. Då syftet med denna forskningsöversikt inte har varit att specifikt titta på vad forskningen säger om detta görs inga anspråk i detta sammanhang på att ge en heltäckande bild av forskningsläget kring frågan utan resultaten är hämtade från de studier som användes i forskningsöversikten i övrigt.

Vid en första anblick kan det låta som självklart att den lilla skolenheten kostar mer än den stora. På den lilla skolan är det många gånger större kostnader per elev med avseende på kostnader för personal, skollokaler, skolmat och skolskjuts i jämförelse med den stora skolans ”stordriftsfördelar”. Utifrån en strikt företagsekonomisk kalkyl över skolans intäkter i relation till dess kostnader blir därför svaret ofta självklart ja, den lilla skolan är mer kostsam per elev. Som Marklund (2000), på uppdrag av glesbygdverket, konstaterar i sin rapport är detta ett sätt som kommuner många gånger också resonerar vid frågan om en eventuell nedläggning av en skola. Men som Williams (1993) och Fowler (1992) menar är det dock inte självklart att stora skolor i ett större perspektiv innebär några ekonomiska fördelar, vare sig samhällsekonomiskt eller för den enskilda kommunen. Marklund (2000) menar exempelvis att om man ser kostnaderna för skolan som en del av den större samhälls ekonomin framkommer en delvis annan bild. Även om en nedläggning av en mindre skola ger förbättrade siffror i nästa års kommunbudget behöver den inte alltid innebära en besparing för kommunen på lång sikt. Exempelvis kan skolbyggnaden kanske fortsätta att kosta pengar, barnfamiljer väljer att flytta från kommunen, barnfamiljer väljer att inte flytta till kommunen, kostnaderna för skoltransporter ökar och så vidare. Detsamma gäller om kostnader för faktorer som exempelvis elevers avhopp eller frånvaros tas med i beräkningarna. Som visades i forskningssammanställningen ovan verkar det finnas belägg för att just skolavhoppet och den ogiltiga frånvaron är större på större skolor. Sådana kostnader är givetvis svåra att beräkna men att de får samhällsekonomiska konsekvenser råder det nog ingen tvekan om.

Ovanstående resonemang bygger på att en skola eventuellt ska läggas ned och att eleverna flyttas över till en större skola. Leithwood och Jantzi (2009) tittar i sin forskningssammanställning på studier som intresserat sig för olika skolstorlekar, så kallad *kostnadseffektivitet*. Det vill säga, vad dessa studier har gjort är att studera hur pass kostnadseffektiva olika skolstorlekar är med avseende på dess kostnader i relation till dess utfall, främst i termer av skolresultat och antalet elever som tar examen. Leithwood och Jantzi (2009) konstaterar att den forskning som de tittat på från 1990-talet och framåt långt ifrån ger något entydigt svar. Denna slutsats överensstämmer också, menar de,

med tidigare genomförd forskning i ämnet. Inte minst kommer detta till uttryck i form av att av de fem studier som ingår i Leithwoods och Jantzis forskningsöversikt är det två studier vars resultat påvisar att stora skolor är mer kostnadseffektiva jämfört med små skolor medan två andra studier istället kommer fram till det motsatta. I de två sistnämnda studierna konstateras också, som tidigare antytts, att de främsta ekonomiska förtjänsterna med en mindre skola finns på skolor med stor andel elever med utländskbakgrund och elever med låg socioekonomisk status. Den femte av studierna framhåller till sist att det är den medelstora skolan som har de bästa förutsättningarna att vara kostnadseffektiv.

Dessa varierande resultat förklarar författarna med att det sannolikt beror på de varierande räknemetoder som använts för att räkna på relationen mellan storlek, kostnad och utfall. Trots detta kan dessa motstridiga resultat ändå problematisera det förgivettagande som många gånger återfinns i debatten att den större skolan i sig alltid är mindre kostsam än den mindre. Istället verkar en rimligare inställning vara att ”det beror på”.

3. SLUTSATSER OCH EN UTVIDGAD DISKUSSION OM SKOLSTORLEKENS PÅVERKAN

Skola och undervisning är en oerhört komplex verksamhet vilket gör att frågan om vilka faktorer som antas påverkar elevers skolresultat och sociala situation många gånger inte ger entydiga utfall. Istället går det att anta att det är en mängd faktorer som samspelar när ett visst utfall ska förstås. På samma sätt går det att anta att skolstorleken i vissa fall utgör en mer indirekt påverkansfaktor vilket i sin tur gör det svårt att slå fast om skolstorlek, som isolerad faktor, har en egentlig påverkan eller inte. Om det exempelvis på mindre skola är vanligare med mindre undervisningsgrupper, är det då skolstorleken eller det faktum att det är mindre grupper som ska stå som förklaring till ett visst utfall? Ovanstående förklarar säkerligen också varför forskningsresultaten om skolstorlekens betydelse för elevers skolprestationer och sociala situation i skolan i flera fall pekar i olika riktningar.

Trots detta går det, som forskningssammanställningen ovan velat påvisa, att dra vissa generella slutsatser om skolstorlekens konsekvenser. Det är också kring dessa slutsatser som följande slutdiskussion i huvudsak kommer att röra sig. Syftet med denna slutdiskussion är således att i första steg sammanfatta de resultat som den ovan genomförda forskningssammanställningen har påvisat. En fråga som däremot väldigt sällan ses bli behandlad i den internationella forskningen är om en skola kan betraktas bli *för* liten. Det vill säga, det går att tänka sig att det förvisso finns flera pedagogiska fördelar med mindre skolenheter men dessa fördelar kanske bara gäller till en viss gräns, sen avtar de i samband med att skolan blir alltför liten. I synnerhet utifrån en svensk kontext är detta en i hög grad relevant problematik att diskutera. Skolor är generellt sett ganska små i Sverige och det är därtill tämligen vanligt med riktigt små så kallade byskolor eller landsbygdsskolor. Det går enbart att hitta

en mycket begränsad mängd forskning som har behandlat denna fråga vilket innebär att det inte heller går att dra några säkra slutsatser i frågan. Trots detta kan det ändå vara av betydelse att diskutera frågan och peka mot vissa möjliga utfall.

Sammanfattande slutsatser om skolstorlekens påverkan på elevers studieprestationer och sociala skolsituation

Utifrån den genomgångna forskningen går det inte att entydigt slå fast att skolstorleken har betydelse för elevers skolprestationer. Olika studier kommer fram till delvis olika slutsatser. Detta kan bero på flera orsaker där några har diskuterats ovan. Det går dock att konstatera att det är väldigt få studier som slår fast att elevers skolprestationer skulle gynnas av större skolenheter. I synnerhet inte för elever i de lägre åldrarna. Frågan verkar snarare handla om ifall elevers skolsresultat gynnas av mindre skolenheter eller om skolstorleken generellt utgör någon betydelsefull påverkansfaktor överhuvudtaget. Däremot förefaller det som om det är vissa elevgrupper som i högre grad främjas av att läsa vid en mindre skola. Det handlar då främst om missgynnade elevgrupper som inte har samma förutsättningar som andra elever att prestera goda resultat i sitt skolarbete. Som exempel på sådana elevgrupper nämns i den genomgångna forskningen elever med utländsk bakgrund och elever med lägre socioekonomisk status. Mycket tyder på att det i den mindre skola skapas vissa förutsättningar som gör att dessa elevgruppers skolprestationer gynnas.

Som nämndes tidigare påminner dessa resultat om de resultat som viss forskning om klasstorlekens betydelse har kommit fram till. Utifrån dessa undersökningar finns det indikationer på att det är samma slags elevgrupper som också där tenderar att gynnas av att studera, i detta fall, i mindre klasser. För både klasstorlek och skolstorlek går det dock att tänka sig att dessa faktorer många gånger samspelar dels med varandra men också med andra faktorer. Detta innebär därför, som också Håkansson och Sundberg (2012) betonar, att skolstorlek som påverkansfaktor behöver sättas in i ett större sammanhang där fokus riktas mot att studera och förstå klassrumsprocesserna som en helhet men där skolstorleken kan utgöra en betydande faktor att ta med i analysen.

Exempel på andra områden där flera studier ger belägg för att skolstorleken har viss påverkan är elevers sociala situation. Även om det finns undersökningar som menar att det är svårt att hitta några säkra samband kring denna relation är det flera studier som pekar på att elevers närvaro, graden av skolavhopp, elevers känsla av samhörighet och delaktighet, engagemang för sitt skolarbete på ett generellt plan tenderar att gynnas av den mindre skolan.

Detsamma gäller föräldrars engagemang och upplevelse av att ha inflytande i sina barns studiegångar. Men också när det handlar om lärares engagemang i sina elevers studier är det mycket som tyder på att den mindre skolan besitter vissa fördelar. I synnerhet de yngre barnen verkar känna en ökad trygghet och trivsel på mindre skolor men på samma sätt som vid elevers skolprestationer visar viss forskning att det är hos de mer ”missgynnade” elevergrupperna i skolan som den mindre skolan har störst påverkan. Fler av de aspekter som ryms under tema ”elevers sociala situation i skolan” kan med stor sannolikhet, var för sig men kanske än mer tillsammans, ha betydelsefulla indirekta effekter på elevers skolprestationer. Bättre närvaro, en mer positiv attityd till sina studier och en engagerad lärare skapar var för sig men i synnerhet tillsammans bättre förutsättningar för att elevers skolprestationer ska öka.

Att flera forskningsstudier pekar mot att den mindre skolan gynnar elevers sociala situation kanske i sig inte är så konstigt. Som nämnts ovan är den sociala sammanhållningen på en mindre skola större, alla känner alla och det är enklare för såväl elever och lärare att skapa närmare relationer till varandra. En närmare relation mellan lärare och elever skapar också större förutsättningar för att lärare i större utsträckning engagerar sig i sina elevers lärande. På samma sätt går det att tänka sig att det sociala tryck som etableras gör att det blir svårare för elever att försvinna och utebli från sin undervisning. Kontakten mellan föräldrar och exempelvis rektor kan också tänkas bli tätare, på gott och ont för en rektor vidkommande ska kanske tilläggas. Men viktigt i sammanhanget är att exempelvis förekomsten av mobbning inte verkar förekomma varken mer eller mindre på små skolor jämfört med stora. På samma sätt är det inte alla elever som uppskattar den sociala närhet, mellan elever och personal samt mellan elever, som den mindre skolan många gånger kännetecknas av. Även om många elever i de yngre åldrarna uppskattar den trygghet som den mindre skolan innebär är det inte säkert att de gör det när de blir lite äldre då en viss ”instängdhet” säkerligen kan infinna sig hos vissa elever.

Den optimala skolstorleken och kan en skola bli för liten?

Mot bakgrund av de fördelar (i alla fall inom vissa områden) som den mindre skolan verka besitta är det återigen relevant att ställa frågan om vad som menas med en, i detta fall, liten skola men också om en skola kan bli för liten? Det vill säga det går att tänka sig att fördelarna med den mindre skolenheten enbart gäller till en viss gräns, sen avtar dem i takt med att elevantalet på skolan blir mindre? Flera forskare har försökt sig på att definiera den ”optimala” skolstorleken men sällan har det kunnat presentera en gemensam siffra. Det verkar vara alltför många andra faktorer som inverkar.

Som nämndes inledningsvis av detta avsnitt är fråga om en skola kan bli för liten utan att exempelvis kvalitén på undervisningen riskerar att försämrans väldigt sällan uppmärksammas inom forskningen. En undersökning som utgör ett undantag i sammanhanget och som lyfter frågan utgörs av den tidigare refererade skolverksrapport (1996). Utifrån två kunskapsöversikter och ett antal fallstudier konstateras i rapporten att trots skilda förutsättningar och sätt att organisera undervisningen på gick det inte att säga att den ena skolstorleken skulle vara bättre än den andra utifrån skolans möjligheter att tillhandahålla eleverna en likvärdig utbildning. Både den mindre skolan och den större skolan hade såväl sina fördelar som nackdelar. Ett antal möjliga problem med de riktigt små skolorna lyftes dock fram i undersökningen vilka kan vara värda att uppmärksamma i sammanhanget.

Skolans kompetensförsörjning utgör ett exempel på ett sådant tänkbart problem. De riktigt små skolorna med enbart några enstaka lärare kan bli väldigt sårbara vid t ex sjukskrivningar eller om någon lärare slutar på skolan. Svårigheten att få in lärarvikarier är ett annat tänkbart dilemma. Till detta kan läggas konsekvenserna av den nyligen genomförda reformen om lärarlegitimation. Frågan om lärarlegitimation var av naturliga skäl inte något som behandlades i skolverkets rapport men med ökade krav på att lärarna ska vara behöriga i de ämnen som de undervisar i kan givetvis innebära en del problem för de allra minsta skolorna, särskilt när det handlar om mer specifika ämnen som t ex slöjd och de estetiska ämnena. Om det därtill är som den ovan refererade norska studien (Falch & Ström, 2005) påvisar, att de riktigt små och stora skolorna inte uppfattas som lika attraktiva av varken lärare eller rektorer som medelstora skolor finns risken att genomströmningen av lärare och rektorer blir större på de mindre skolorna. Detsamma gäller den viktiga kontakt med högskola och universitet som lärarstudenter utgör. På motsvarande sätt som vid rekryteringen av lärare ses små skolor långt ute på landsbygden många gånger inte som lika attraktiva för studenter som skolor närmare den stad som de läser sin lärarutbildning vid.

Ett sista område som är värt att nämna där det går att tänka sig att det kan uppstå en del dilemman för den mindre skolenheten är frågor som rör skolans utvecklings- och kvalitetsarbete. Många gånger har mindre skolor belägna i glesbygden inte samma nära tillgång till den kompetens och de resurser med avseende på utveckling och utvärdering som många gånger finns att tillgå hos tätortens större skolor. Som Skolverket också konstaterar i sin studie har de större skolorna generellt sett en mer kontinuerlig och systematisk uppföljning och utvärdering av den pedagogiska verksamheten jämfört med hur det ser ut på de riktigt små skolorna. Samtidigt går det att tänka sig att de små skolornas

småskalighet skapar en helt annan möjlighet för exempelvis rektorn att få överblick och inblick i den pedagogiska verksamheten på skolan.

Ett ytterligare tänkbart problem med den lilla skolan som är kopplat till frågor om skolans utveckling och kvalitetsarbete är att en alltför liten grupp lärare har svårt att skapa den dynamiska och ”kritisk massa” som krävs för utmana och utveckla den praktik man arbetar i. Forskning om framgångsfaktorer bakom skolutveckling betonar exempelvis starkt det kollegiala samtalet där lärare tar del av, diskuterar och utvecklar sin och andras undervisningspraktiker (Hattie, 2009; Resnick, 2010). Med ett alltför litet antal lärare går det att anta att kvalitén på dessa kollegiala samtal påverkas.

Avslutningsvis går det därmed att tänka sig att det finns både ett nedre golv och ett övre tak med avseende på vad som kan sägas utgöra en optimal skolstorlek. Som forskningen visar är det mycket som tyder på att den mindre skolan besitter vissa fördelar, inte minst när det handlar om elevernas sociala situation. Samtidigt går det att peka mot ett antal tänkbara pedagogiska dilemman som kan uppkomma om en skola är alltför liten. Var gränsen för detta golv respektive tak går är däremot svårt att säga i exakta tal. Det beror i stor utsträckning på det sammanhang som skolan verkar i och kanske i synnerhet på vilka elevgrupper men också vilka lärare som finns på den aktuella skolan.

Referenser

Archibald, S. (2006). Narrowing in on educational resources that do affect student achievement. *Peabody Journal of Education*, 81(4), 23-42.

Bos, K. T., Ruijters, A. M., & Visscher, A. J. (1990). Truancy, dropout, class repeating and their relation with school characteristics. *Educational Research*, 32, 175-185.

Bradley, S., & Taylor, J. (1998). The effect of school size on exam performance in secondary schools. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 60, 291-324.

Burke, A. M. (1987). *Making a Big School Smaller: The School-Within-a-School Arrangement for Middle Level Schools*. Orting, WA: Orting Middle School.

Dunathans, A.T (1980). Teacher Shortage: Big Problem for Small Schools. *Phi Delta Kappa*, November 1980, pp. 205-6.

Falch, T., & Ström, B. (2005). Teacher turnover and non-pecuniary factors. *Economics of Education Review*, 24, 61 1-631.

Cotton, K. (1996). School size, school climate, and student performance. School Improvement Research Series (SIRS). Darling-Hammond, Ancess & Ort, 2002.

Fowler, W, J. Jr. (1992). *What do we know about school size? What should we know?*

Fowler, W. J., Jr. (1995). School Size and Student Outcomes. *Advances in Educational Productivity* 5 (1995): 3-26.

Hattie, J. A-C. (2009). *Visible learning: a synthesis of over 800 metaanalyses relating to achievement*. London: Routledge.

Håkansson, J & Sundberg, D (2012). *Utmärkt undervisning: framgångsfaktorer i svensk och internationell belysning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Jewell, R. S. (1989). School and School District Size Relationships: Costs, Results, Minorities, and Private School Enrollments." *Education and Urban Society*, 140-153.

Kershaw, C. A., & Blank, M. A. (1993). *Student and Educator Perceptions of the Impact of an Alternative School Structure*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Atlanta.

Lee, V., & Loeb, S. (2000). School size effect in Chicago elementary schools: Effects on teachers' attitudes and students' achievement. *American Educational Research Journal*, 57, 3-31.

Lindsay, P. (1982). The Effect of High School Size on Student Participation, Satisfaction, and Attendance. *Educational Evaluation and Policy Analysis* 4/1: 57-65.

Marklund, I (2000). *Skolan mitt i byn: diskussionsunderlag och checklista inför eventuell nedläggning av en byskola*. Östersund: Glesbygdsverket.

Eberts, R. W., Schwartz, E. K., & Stone, J. A. (1990). School reform, school size and student achievement. *Economic Review*, 26(2), 2.

Lee, V., & Burkam, (2003). Dropping out of high school: The role of school organization and structure. *American Educational Research Journal*, 40, 353-393.

Lee, V., & Loeb, S., (2000). School size effect in Chicago elementary schools: Effects on teachers' attitudes and students' achievement. *American Educational Research Journal*, 57, 3-31.

Leithwood & Jantzi, (2009). A Review of Empirical Evidence about School Size Effects: A Policy Perspective. *American Educational Research Association*. 79, 464-490.

- Lindensjö & Lundgren, (2000). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag.
- McMillen, B.J. (2004). School size, achievement and achievement gaps. *Education Policy Analysis Archives*, 12(58), 1-24.
- McNeal, R. B. (1997). High school dropouts: A closer examination of school effects. *Social Science Quarterly*, 78, 209-222.
- Phillips, M. (1997). What makes schools effective? A comparison of the relationships of communitarian climate and academic achievement and attendance during middle school. *American Educational Research Journal*, 34, 633-662.
- Resnick, L, (2010). Nested Learning Systems for Thinking Curriculum. *Educational Researcher*, 39: 183, 183-197.
- Rumberger, R. W., & Thomas, S. L. (2000). The distribution of dropout and turnover rates among urban and suburban high schools. *Sociology of Education*, 73, 39-67.
- Rumberger, R. W., & Palardy, G. J. (2005). Test scores, dropout rates and transfer rates at alternative indicators of high school performance. *American Educational Research Journal*, 42, 3-42.
- Skolverket (1996). *Stora och små grundskolor – i ett likvärdighets- och regionalperspektiv*. Stockholm.
- Sadoski, M., & Willson, V. L. (2006). Effects of a theoretically based large scale reading intervention in a multicultural urban school district. *American Educational Research Journal*, 43,131-154.
- Stockard, J., and Mayberry, M. (1992). "Resources and School and Classroom Size." In. *Effective Educational Environments*. Newbury Park, CA: Corwin Press, Inc., 40-58.
- Kuziemko, I. (2006). Using shocks to school enrollment to estimate the effect of school size on student achievement. *Economics of Education Review*, 25, 63-75.

Walberg, H. J. "On Local Control: Is Bigger Better?" In *Source Book on School and District Size, Cost, and Quality*. Minneapolis, MN: Minnesota University, 118-134

Williams, Davant T. (1993). *Recent research on school size*.